

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԿՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԶԱՐԳԱՑԱԾ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ

Կենտրոնացված կառավարման համակարգից շուկայական հարաբերություններին անցման փուլին բնորոշ են մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնց շարքում իրեն կարևորությամբ առանձնանում են շուկայական պայմաններին ներդաշնակ հարկային քաղաքականության մշակումն ու արդյունավետ հարկային համակարգի ձևավորումը: Տնտեսական գործընթացներում պետության ունեցած դերի վերաիմաստավորմանը զուգահեռ նոր հարթություն են տեղափոխվում նաև հարկային քաղաքականության, ինչպես նաև հարկային վարչարարության դերն ու նրա առջև դրված խնդիրները: Անկախ տնտեսավարման համակարգից, հարկային քաղաքականության հիմնական նպատակը պետության գործառույթների իրականացման համար անհրաժեշտ դրամական միջոցների հավաքագրումն է: Այս առումով շուկայական տնտեսության պայմաններում կարևորվում է դրա իրականացումն այնպիսի մեխանիզմներով և եղանակներով, որոնք նվազագույնի կհասցեն շուկայում տնտեսավարող սուբյեկտների վարքագծի և նրանց կողմից ընդունվող որոշումների վրա հարկման ազդեցությունը: Հարկային համակարգի հիմքում ընկած հիմնական սկզբունքները պետք է լինեն հարկային օրենսդրության համատարած կիրառման ապահովումը, հարկային պարտավորությունների ճիշտ գնահատումն ու վարչարարական նվազագույն ծախսերով հարկերի հավաքագրումը: Այլ կերպ ասած, հարկային համակարգի հիմնական խնդիր պետք է լինի հարկային վճարումների գծով բյուջետային փաստացի մուտքերի համապատասխանեցումը հարկման ներուժային մակարդակին: Ակնհայտ է, որ տնտեսության տարբեր ճյուղեր և ոլորտներ ունեն զարգացման իրենց առանձնահատկությունները, ինչը ենթադրում է հարկային քաղաքականության մշակման և իրականացման ժամանակ տարբերակված մոտեցումների կիրառում:

Տնտեսական զարգացման ներկա փուլում մեծ կարևորություն են ձեռք բերում գյուղատնտեսության ոլորտի հարկման խնդիրները: Այս առումով բավականին ուշագրավ է տվյալ ոլորտում կուտակված միջազգային փորձը, որի համակողմանի ուսումնասիրությունը և հանրապետությունում դրա կիրառման հնարավորությունների բացահայտումը կարող են նպաստել հարկման արդյունավետ մեխանիզմների ներդրմանն ու կիրառմանը:

Զարգացած երկրներում գյուղատնտեսության ոլորտը տնտեսության մյուս ճյուղերի նման հարկվում է: Միաժամանակ տվյալ ոլորտին տրամադրվում են որոշակի հարկային արտոնություններ, ինչպես նաև կիրառվում են հարկման հատուկ ռեժիմներ, ինչը պայմանավորված է գյուղատնտեսական գործունեության այնպիսի առանձնահատկություններով, ինչպիսիք են՝ սեզոնայնությունը, բնակլիմայական պայմաններից խիստ կախվածությունը, փոքր ընտանեկան արտադրողների գերակշռությունը և այլն:

Գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող հարկային քաղաքականությունն ուղղված է բազմաբնույթ հիմնախնդիրների լուծմանը և միայն ոլորտի անուղղակի սուբսիդավորման գործիքն է: Հարկերի միջոցով կարող են խթանվել կամ սահմանափակվել գործունեության որոշակի տեսակներ (օրինակ՝ բնապահպանական միջոցառումների իրականացումը հաճախ խթանվում է հարկային լծակների թզուկությամբ), ինչպես նաև համապատասխան ներգործություն իրականացվել ագրարային ոլորտի կառուցվածքի վրա: Պետք է նշել, որ գյուղատնտեսությունը խիստ զգայուն է ոչ միայն հարկերի, այլ նաև դրանց կիրառման հնարավոր կոմբինացիաների նկատմամբ: Գյուղատնտեսությունում հարկման ֆիսկալ նպատակները զգալիորեն կախված են հարկման օբյեկտի էլաստիկությունից: Այսպես, հողն ունի չափազանց ոչ էլաստիկ պահանջարկ, ինչի պատճառով հողի հարկի աճը, որպես կանոն, ուղեկցվում է բյուջետային եկամուտների ավելացմամբ, իսկ

հանքային պարարտանյութերի հարկումը ավելի շուտ հանգեցնում է դրանց օգտագործման ծավալների կրճատմանը:

Եվ վերջապես, ագրարային ոլորտում հարկային քաղաքականությունը խիստ զգայուն է լոբբիստական գործունեության նկատմամբ: Չարգացած երկրներում ագրարային լոբբին ունի մեծ ազդեցություն կառավարության վրա, ինչի պատճառով հարկային արտոնությունները ձեռք են բերում ագրարային սեկտորի սուբսիդավորման ձև: Այս դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ գյուղատնտեսությանը տրամադրվող հարկային արտոնությունները գործնականում չեն դիտարկվում որպես սուբսիդիայի ձև և, համապատասխանաբար, չեն հակասում գյուղատնտեսության վերաբերյալ ԱՀԿ համաձայնագրերի պահանջներին:

Ինչպես ցույց են տալիս ուսումնասիրությունները, գրեթե բոլոր երկրներում հարկման մեխանիզմների կատարելագործումն ընթացել է դրանց պարզեցման, հարկատեսակների թվաքանակի կրճատման, հարկման բազայի և դրույքաչափերի նվազեցման ճանապարհով: Այս պարագայում հարկային բարձր դրույքաչափեր գործում են այն երկրներում, որոնց արտադրության կառուցվածքում գերակշռում են փոքր արտադրական միավորները: ԱՄՆ-ում, որտեղ ֆերմաների չափերը մեծ են, իսկ արտադրության արդյունավետությունը՝ բարձր, հարկային համակարգի բարեփոխումներ ընթանում են որոշ արտոնությունների աստիճանական կրճատման ճանապարհով: Բացի բյուջե մուտքագրվող հարկերից, գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողները այլ տնտեսավարող սուբյեկտների նման վճարում են նաև սոցիալական վճարներ: Վերջիններիս և հարկերի հարաբերակցությունն էականորեն տարբերվում է ըստ երկրների: Ինչը կախված է բնակչությանը ցուցաբերվող պետական աջակցության քաղաքականությունից: Հարկերի նկատմամբ սոցիալական վճարների ամենաբարձր տոկոսային հարաբերակցությունը Ֆրանսիայում է (ընդհանուր վճարումների մոտ 50 տոկոսը): Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության անդամ պետությունները կարելի է դասակարգել երեք խմբերի՝ ըստ հարկերի կառուցվածքի: Կենտրոնական և Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում հարկերի կառուցվածքում մեծ նշանակություն ունեն անուղակի հարկերը, բացառությամբ Ֆրանսիայի և Իտալիայի, որոնցում մեծ նշանակություն ունեն սոցիալական վճարները և սպառման հարկերը: ԱՄՆ-ում և Կանադայում նման դերակատարում վերապահված է եկամտահարկին և գույքահարկին:

Գյուղատնտեսության ոլորտում գործող հարկերը, ըստ իրենց բնույթի, բաժանվում են պետական և տեղական հարկերի: Ընդ որում, եթե առաջինները միանման են, ապա երկրորդները կարող են էականորեն տարբերվել միմյանցից և պայմանավորված են լինում տվյալ վարչատարածքային միավորի խնդիրներով, նրա առանձնահատուկ աշխարհագրական դիրքով և տեղական բյուջեի վիճակով: Պետական հարկերից մուտքերը, որպես կանոն, բաշխվում են ազգային և տեղական մակարդակների միջև, իսկ տեղական հարկերը ամբողջությամբ մուտքագրվում են տեղական բյուջեներ:

Գյուղատնտեսության հարկման համակարգը զարգացած երկրներում հիմնականում սկսեց ձևավորվել հետպատերազմյան տարիներին: Սկզբնական ժամանակաշրջանում այն իր հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացնում էր ագրարային ոլորտի՝ այդ փուլում բնութագրական այնպիսի խնդիրների վրա, ինչպիսիք էին՝ ՀՆԱ-ի մեծ տեսակարար կշիռը, գյուղատնտեսության ոլորտում զբաղվածության մեծ ծավալները, բնակչությանը պարենային մթերքներով կայուն ապահովման խնդիրը և այլն: 80-ական թվականներից սկսած, գրեթե բոլոր երկրներում սկսվեց հարկային բարեփոխումների նոր փուլ, որը, ի թիվս տնտեսության այլ ոլորտների, ընդգրկեց նաև ագրարային սեկտորը:

Տնտեսական զարգացման ներկա փուլում զարգացած երկրներում գյուղատնտեսությունը տնտեսության մյուս ճյուղերի նման հարկվում է՝ ունենալով որոշակի առանձնահատկություններ: Այս տեսակետից բավականաչափ բարդ խնդիր է որոշել հարկային բեռի այն աստիճանը, որն իր վրա պետք է կրի տվյալ ոլորտը: Պետք է նշել, որ զարգացած երկրներում տվյալ հարցը բավակա-

նաչափ խնդրահարույց է: Խնդիրն այն է, որ այդ երկրներում ագրարային ոլորտն օգտվում է պետական և տեղական բյուջեներից տրամադրվող լայն աջակցությունից՝ սուբսիդիաների և տարբեր ծրագրերի տեսքով: Որոշ դեպքերում սուբսիդիաների ծավալը կազմում է ճյուղի համախառն եկամտի մոտ կեսը:

Ուսումնասիրությունները վկայում են այն մասին, որ զարգացած երկրներում գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող հարկային քաղաքականությունը օգտագործում է ուղղակի և անուղղակի հարկերի բոլոր հնարավորությունները: Որպես կանոն, փոխարինող հարկերը շատ հազվադեպ են օգտագործվում՝ հիմնականում փոքր արտադրողների նկատմամբ: Հարկերի օգնությամբ կարգավորվում են ոչ միայն ագրարային արտադրության ընդլայնման ուղղությունները, այլ նաև գյուղական կյանքը: Միաժամանակ գյուղատնտեսության ոլորտին հարկային օրենսդրությամբ տրամադրվում են բավականաչափ ճկուն արտոնություններ: Դրանք, հիմնականում, վերաբերում են փոքր արտադրողների համար հարկային բեռի թեթևացման և հարկային հաշվառման պարզեցման հարցերին: Խոշոր արտադրողները և, հատկապես կորպորատիվ ձեռնարկությունները, ենթարկվում են ընդհանուր ռեժիմով հարկման: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ գյուղատնտեսության ոլորտում հարկային բեռը հարաբերականորեն ցածր է, ենթադրվում է, որ հարկային արտոնությունները չեն կարող զգալի արդյունքների հասցնել ոլորտի եկամտային մասի ավելացման առումով:

Չարգացած երկրներում գյուղատնտեսական ասպրանք արտադրողների համար կիրառվող հատուկ հարկեր գոյություն չունեն: Գյուղատնտեսության, ինչպես նաև տնտեսության այլ ոլորտների համար գործում են հարկերի հիմնական տեսակները: Գյուղատնտեսության ոլորտում կիրառվող հարկային արտոնությունների հիմնական նպատակը տեխնիկական առաջընթացի, տեխնոլոգիական նորարարությունների, խոշոր կապիտալ ներդրումներ պահանջող միջոցառումների իրականացման խթանումն է:

Չարգացած երկրներում գյուղատնտեսության ոլորտում կիրառվող հիմնական հարկատեսակները

Հարկատեսակ	ԱՄՆ	Ֆրանսիա	Իտալիա	Մեծ Բրիտանիա	Գերմանիա
եկամտահարկ	+	+	+	+	+
կորպորատիվ հարկ	+	+	+	+	+
գույքահարկ	-	+	-	+	-
հողի հարկ	-	+	-	-	+
տեղական հարկեր	+	+	+	+	+
ԱԱՀ	-	+	+	+	+
վաճառքից հարկ	+	-	-	-	-
սոցիալական վճարներ	+	+	+	+	+

Ընդհանուր առմամբ, ինչպես ցույց է տալիս համաշխարհային փորձը, գյուղատնտեսության հարկումը տվյալ ոլորտի պետական կարգավորման գործիքներից մեկն է: Ըստ տարբեր ուսումնասիրությունների՝ զարգացած երկրներում գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվում են մի շարք հարկային արտոնություններ՝ որպես պետության կողմից տվյալ ոլորտին ցուցաբերվող աջակցության եղանակ: Ընդ որում մնան քաղաքականությունն ուղղված է ոչ միայն տնտեսական, այլ նաև մի շարք սոցիալական բնույթի խնդիրների լուծմանը: Հարկերի բազմազանությունը հնարավորություն է տալիս կարգավորել գյուղատնտեսական արտադրությունը՝ ցանկալի արդյունքների ստացման նպատակով: Միաժամանակ տվյալ ոլորտին տրամադրվող հարկային արտոնությունների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք հիմնականում վերաբերում են հաշվառման պարզեցմանը և մանր արտադրողների հարկային բեռի թեթևացմանը:

Ընդհանրացնելով կարելի է նշել, որ գյուղատնտեսության ոլորտում իրականացվող հարկային քաղաքականությունը պետք է ուղղված լինի հարկային քաղաքականության միջոցով գործունեության որոշակի տեսակների խթանմանը, ներդրումների ներգրավմանը, արտադրության ցանկալի կառուցվածքի ձևավորմանը և այլն: Նշված հարցերի համակողմանի ուսումնասիրությունը և տեսամեթոդական համապատասխան հիմքերի իմաստավորումը կարևոր նշանակություն ունեն հատկապես Հայաստանի Հանրապետության համար, քանի որ առաջիկայում գյուղատնտեսության ոլորտը տնտեսության մյուս ճյուղերի մեծ հարկվելու է ավելացված արժեքի հարկով: Ակնհայտորեն դա ենթադրում է այնպիսի մեխանիզմների մշակում, որոնք հնարավորություն կտան ապահովել ինչպես ֆիսկալ խնդիրների լուծումը, այնպես էլ տվյալ ոլորտում տնտեսական գործունեության արդյունավետությունը:

ՍՈՒՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԵՊՀ հայցորդ

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՎԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՆՅՈՒՄԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՄԲ ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ

Տնտեսության ընդհանուր ճգնաժամի պայմաններում տնտեսական անկման կասեցման և զարգացման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ձևավորման գործում որոշիչ նշանակություն են ձեռք բերում արդյունավետ հարկային քաղաքականության մշակումն ու իրականացումը: Հատկապես կարևորվում են հարկման պայմանների և ռեժիմների ձևավորման հարցերը, որոնք իրենց խիստ որոշակի ազդեցությունն են ունենում հասարակական ֆինանսների կողմից իրականացվող գործառնությունների վրա: Իրավիճակի բարդությունն այն է, որ անցումային տնտեսությամբ պայմանավորված խնդիրներին զուգահեռ, հարկային մուտքերի հավաքագրմանը կոչված և նշված գործառնությունների իրականացման համար անհրաժեշտ պետական ինստիտուտները դեռևս բավարար մակարդակով ձևավորված չեն: Բացի այդ, շուկայական ինստիտուտների քերզարգացածությունը խոչընդոտում է շուկայական տնտեսություններում արդյունավետ գործող հարկման մի շարք կանոնների կիրառումը:

Գոյություն ունի մեկ այլ հիմնախնդիր ևս: Անցումային տնտեսությունները վերափոխումների փուլում առավել մեծ ծախսերի կարիք են զգում, պայմանավորված հետևյալ պատճառներով: Մի կողմից, պետությունը ժառանգում է նախկին համակարգի պարտավորությունները, որոնցից կարճ ժամանակահատվածում հնարավոր չէ հրաժարվել, չնայած դրանք որոշ դեպքերում ոչ արդյունավետ ծախսեր են: Մյուս կողմից, պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումները ժամանակ և ծախսեր են պահանջում, և մինչ այդ գործընթացի ավարտը, դրանց գործունեությունը ոչ արդյունավետ է: Եվ վերջապես, շուկայական տնտեսության պահանջները բավարարող և պետության հիմնական խնդիրների լուծումն ապահովող ինստիտուտների ստեղծումը պահանջում է որոշակի ժամանակահատված:

Նախկին Միութենական հանրապետություններում ստեղծված իրավիճակն ունի նաև իր որոշակի յուրահատկությունները: Այդ երկրներում 1960-80-ական թվականներին հարկային եկամուտների հիմնական աղբյուրը ձեռնարկությունների շահույթից վճարումներն էին՝ շրջանառության հարկը, եկամտահարկը և արտաքին առևտրի նկատմամբ սահմանված հարկը: Անգամ մեծ իրավիճակում 80-ականների կեսերին բյուջեի հարկային մուտքերը զգալիորեն նվազեցին: Դա կապված էր, տնտեսության ազատականացման և աշխատանքի մոտիվացիայի բարձրացման փորձերով պայմանավորված հարկային բեռի նվազեցման, ինչպես նաև ձեռնար-